

DRŽAVA I TRŽIŠNE REFORME

STATE AND MARKET REFORMS

Mašan Ercegović
Napredak a. d., Apatin, Srbija

©MESTE

JEL Category: **O11, D47, P21**

Apstrakt

Skoro četvrt veka od otpočinjanja tržišnih reformi, tranzicija srpske privrede u savremenu i funkcionalnu tržišnu ekonomiju nije dovršena i mi se iznova bavimo otkrivanjem razloga zbog čega i kako se to desilo i ko je odgovoran. Naime, kao i kod zemalja istočne Evrope i kod nas se radilo o prelasku sa socijalističkog (mada specifičnog) na tržišni način privređivanja. Imajući to u vidu, više je nego jasno da je glavni subjekat, katalizator pa i nosilac celog procesa bila država, što je nesumnjivo stavlja u poziciju, ako ne jedinog a ono najodgovornijeg činioca (subjekta) tog procesa. Upravo zato je država, opredeljujući se za primenu tranzitornog umesto reformskog koncepta u postupku tranzicije, čiji je gotovo isključivi fokus bila privatizacija, najzaslužnija za ovako „dobro“ stanje naše ekonomije. Stoga, uspostavljanje razvojnog koncepta privrednog sistema, koji će funkcionisati po principima i postulatima savremene i funkcionalne tržišne ekonomije, a koje zahteva svetsko tržište, je ključni faktor da li ćemo postati savremeno i samoodrživo društvo.

Ključne reči: država, transformacija, tržište, reforma, ekonomija

Abstract

Almost a quarter of a century since the beginning of market reforms, the transition of the Serbian economy into a modern and functional market economy has not been completed and we are re-dealing with the reasons why and how it happened and who is responsible. Namely, like in other countries of Eastern Europe, in our country as well, it was about moving from the socialist (albeit specific) to the market economy. Bearing this in mind, it is more than clear that the main subject, the catalyst and the carrier of the entire process was the state, which unambiguously puts it in place of, if not the only one, then the most responsible factor (subject) for this situation. That is precisely why the state, deciding to implement a transitory rather than a reformatory concept in the transition process, whose almost exclusive focus was privatization, is most deserving for this "good" state of our economy. Therefore, the establishment of the developmental concept of the economic system, which will function according to the principles and postulates of a modern and functional market economy, required by the world market, will be a key factor in becoming a modern and self-sustaining society.

Keywords: state, transformation, market, transition, reform, economy

Adresa autora:

Mašan Ercegović

masan.ercegovic@yahoo.com

1 UVOD

Država, kao najviši oblik organizovanja ljudske zajednice imala je veliku ulogu u razvoju ljudskog

društva. Njom su se bavile i bave sve društvene nauke formirajući tako niz teorija o njenom nastanku i karakteru. Bez obzira na razne teorije o nastanku države, ona u savremenom društvu predstavlja civilizacijsku tekovinu koja se sa stanovišta potrebe savremenog čoveka predstavlja 'condico sine qua non', njegovog normalnog života.

Određena uloga države u privrednom životu nikada nije dovođena u pitanje. Teoretičari ekonomske misli i državnici - političari oduvek se spore o tome:

1. Kolika uloga države u privredi treba da bude i po obimu i po strukturi;
2. Na koji način država treba da ostvaruje svoju ulogu u privrednom životu?

U teoriji i praksi ekonomske misli i privrednog života formirala su se različita shvatanja pozicije i uloge države koja bi se mogla grupisati na sledeći način:

- a. merkantilistička i fiziokratska shvatanja;
- b. shvatanja klasične ekonomske misli;
- c. shvatanja u doba liberalnog kapitalizma;
- d. period državnog kapitalizma, koji bi se mogao podeliti na period klasičnog državnog kapitalizma i na period operativnog monetarizma - regulatorne reforme (Kay, J., & Vickers, J., 1988) kojim započinje era neoliberalnog kapitalizma; i
- e. socijalistička država.

Naravno, mi se nećemo vraćati u istoriju već ćemo se fokusirati na savremeni period odnosa države i privrede, kako u zemljama razvijene tržišne ekonomije, tako i na odnos države prema privredi zemalja koje su napustile socijalistički privredni sistem. Drugim rečima u fokusu našeg razmatranja biće period tzv. tranzicije i uloga države u odnosu na privredni sistem, kako zemalja razvijene tržišne ekonomije, tako i zemalja koje su napustile socijalizam i vratile se kapitalističkom načinu privređivanja. Dakle, prvi koraci u tranziciji su urađeni u ekonomijama razvijene tržišne privrede koje su se suočile sa određenim disbalansima i neravnotežama poznatim kao stagflacija i rešavana su tzv. „regulatornom reformom“ (Friedman, 1970), na principima operativnog monetarizma. Osnovna karakteristika tih promena se ogledala u privatizaciji preduzeća u javnoj svojini i liberalizaciji tj, njihovo prepuštanje slobodnom delovanju tržišta. Kada su u pitanju

zemlje koje su napustile socijalistički privredni sistem i vratile se kapitalističkom načinu privređivanja, tu su izazovi, logično bili mnogo veći a nepoznanice prirodno stanje stvari. U tim i takvim uslovima trebalo je formirati teorijske osnove za te privredno sistemske promene. Na osnovu izbora karaktera tržišne privrede formiraju se, praktično dva teorijska pristupa.

Teorijski osnovi za privredno sistemske promene radi izgradnje „slobodnog tržišta“ (free market) oslanjaju se na neoklasičnu paradigmu, odnosno na individualistički tip državnog intervencionizma (individualistic capitalism) (Yeager, 1972). To su tranzitorne promene.

Teorijski osnovi za privredno sistemske promene radi izgradnje „vođenog tržišta“ (governed market), oslanjaju se na postkejnzijansku školu ekonomske misli i protežiraju kolektivistički tip kapitalizma (communitary capitalism). Taj pristup privredno sistemskim promenama se zasniva na postkejnzijanskoj školi ekonomske misli i predstavlja reformske promene (Babic ...).

Izbor između ta dva pristupa – koncepta privredno sistemskih promena u postsocijalističkim zemljama u procesu prelaska sa planske - socijalističke privrede na tržišnu privredu, u perspektivi će biti prevashodno determinisan ideološkim predznakom vladajućih garnitura a ne konsenzusom ekonomista.

2 TRANZICIJA

Odnos države i ekonomije se posebno aktuelizovao silaskom „realnog socijalizma“ sa istorijske scene i novom ulogom države, koju je trebalo definisati u novim okolnostima tranzicije kompletnog društveno - političkog i ekonomskog sistema zemalja bivšeg socijalističkog bloka.

Uloga države u kapitalističkim zemljama, tj. privredama razvijene tržišne ekonomije je bila evolutivnog karaktera i razvijala se zajedno sa potrebama društva i ekonomije, nekad sa više nekad sa manje snage i uticaja, ali prevashodno determinisana potrebama privrede - ekonomije. Uloga se menjala, ali je uvek odgovarala određenom stepenu tehnološkog razvoja i interesima glavnih ekonomskih subjekata koji su bili nosioci tehnološkog razvoja. Privredni sistem „realnog socijalizma“ je predstavljao distorziju iz navedenog evolutivnog karaktera odnosa države i privrede. Tržišne zakonitosti zamenilo je državno

centralističko planiranje. Način vraćanja na taj evolutivni put bio je nepoznat. U takvoj situaciji bilo je logično da će najveći uticaj na teoriju i praksu tranzicije imati privredno-ekonomska filozofija dominantna u zemljama razvijene tržišne ekonomije, koja je u posmatranom periodu dominantno bila zasnovana na postulatima neoklasične ekonomske misli. Shodno tome formirani su teorijski temelji tranzicije (Lipton & Sachs, 1990), koji su se sastojali u sledećem:

1. Uvođenje fundamentalnih tržišnih zakonitosti na sledeći način:
 - a. Država se odriče centralističkog i direktivnog planiranja proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje, a preduzeća kao osnovni ekonomski subjekti u skladu sa tržišnim uslovima utvrđuju sve svoje funkcije;
 - b. Privatizacija državno socijalističke imovine je neophodan uslov koji prati ukidanje centralističkog i direktivnog planiranja od strane države;
 - c. Liberalizacija cena, spoljne i unutrašnje trgovine.
2. Monetaristička ekonomska misao i učenje predstavlja osnov za vođenje ekonomske politike.

Dakle, država, od subjekta koji u „realnom socijalizmu“ predstavlja ekonomski centar zemlje, u novim okolnostima tranzicije a u skladu sa neoklasičnim ekonomskim učenjem svoju ulogu svodi na:

1. ulogu države kao garanta izvršenja ugovora;
2. ulogu države kao zaštitnika privatne svojine i ostatka državne svojine; i
3. ulogu kreatora i realizatora ekonomske politike (Stojanovic, 2000).

Drugim rečima, odrekla se svog autoriteta u privrednom životu zemlje i pre nego što je stvorila uslove za funkcionisanje tržišne ekonomije u skladu sa bilo kojom privrednom filozofijom.

Shodno napred navedenoj privredno - ekonomskoj filozofiji tranzicija u istočnoevropskim zemljama se sprovedla u tri faze. Prva faza je bila uspostavljanje stabilne i konvertibilne valute i vođenje čvrste monetarne i fiskalne politike. Druga faza se zasnivala na liberalizaciji cena ,spoljne i unutrašnje trgovine i demonopolizaciji državnog sektora. I na kraju treća i najznačajnija faza je bila faza privatizacije po konceptu tzv. „šok terapije“. I upravo ta treća faza, faza privatizacije je bila

ključni faktor koji gotovo sve ekonomije bivšeg socijalističkog bloka u prvih deset godina tranzicije doveo u sve moguće ekonomske neravnoteže, počev o rapidnog pada bruto društvenog proizvoda, rasta inflacije, spoljnotrgovinskog deficita do enormnih stopa nezaposlenosti i emigracije najproduktivnijeg dela populacije.

Grupa američkih eksperata, Alis Ameden, Majkl Intriligejtor, Robert Mekintjar i Lens Tejlor, na konferenciji u Moskvi, juna 1995. godine, izneli je tvrdnje da „šok terapija“ predstavlja ideje najprimitivnijeg oblika kapitalizma koji je na zapadu davno prevaziđen i da je ideološki motivisana. Oni nadalje, smatraju da su bivše socijalističke zemlje trebale da idu putem mešovite privrede kojim su posle drugog svetskog rata išle privrede Nemačke, Italije i Japana (Babić, 1994). Drugim rečima, tranzicija bi bila mnogo uspešnija da je primenjen pristup reformskog a ne tranzitornog koncepta. Tako su neoklasična teorija i njena privredna filozofija dovele ne samo do velikih neravnoteža u privredama posmatranih zemalja, već su ključno doprinele razaranju (koncepta) stare države koje je teklo brže od stvaranja nove (Stojanović, 2000).

3 TRANZICIJA SRPSKE PRIVREDE

Tranzicija srpske privrede, posmatrana kroz otpočinjanje sprovođenja odgovarajućih tržišnih reformi, započinje u suštini u periodu 1988-1990. godine, usvajanjem određenih ekonomskih zakona (zakona o preduzećima, zakona o pretvaranju društvene svojine u druge oblike svojine) kao i odgovarajućih ustavnih promena. Tranzicija je proces koji, kako je to već rečeno, podrazumeva sveobuhvatne društvene reforme počev od ustavnih, odnosno institucionalno političkih do privredno sistemskih koje, logično, u svoj fokus imaju pre i iznad svega izgradnju tržišnih institucija. U zavisnosti od prihvaćenog koncepta tranzicije, tranzitorni ili reformski, definiše se i uloga države u procesu tranzicije privrednog sistema.

U Srbiji se država na početku tranzicije opredelila za reformski pristup za razliku od većine ostalih istočnoevropskih zemalja koje su, takođe, ulazile u proces tranzicije. Određeni analitičari smatraju da je do takvog pristupa tranziciji u Srbiji došlo zbog toga što je u Srbiji na prvim višestranačkim izborima pobedila politička stranka leve

orijentacije, za razliku od pomenutih zemalja, kod kojih je to bilo obrnuto, pobedile su stranke desnih i konzervativnih opredeljenja. No, ratovi, sankcije i na kraju NATO agresija, krajem zadnje decenije dvadesetog veka koji su pogodili Srbiju učinili su da, de facto, intenzivna tranzicija u Srbiji započne tek dvehiljadite godine, nakon poznatih događaja i političkih pro–mena. Imajući to u vidu tranziciju srpske privrede u vremenskom smislu možemo podeliti u osnovi na dva perioda: period 1990-2000. godina i period 2001-2017. godina, s tim što bismo i ovaj drugi period mogli podeliti u dva, i to

period do globalne ekonomske krize (2001-2008) i period posle globalne ekonomske krize (2008-do danas).

Prvi period tranzicije i početak tržišnih reformi, osim što je bio indukovano političkim promenama u zemljama socijalističkog bloka, u Srbiji je bio i svesno determinisan od strane same države, imajući u vidu da je ekonomija Jugoslavije, pa time i Srbije već čitavu deceniju bila u stagnaciji što se najbolje vidi iz kretanja bruto društvenog proizvoda (BDP), Tabela 1.

Tabela 1 - Stope rasta društvenog proizvoda

	Ukupno privreda	Industrijski sektor	Industrija
1980	2,3	1,5	4,1
1981	1,4	1,9	4,4
1982	0,5	4,5	0,0
1983	-1,1	-1,0	1,4
1984	2,0	0,0	5,1
1985	0,5	-5,6	2,7
1986	3,6	8,4	3,9
1987	-1,1	-4,2	0,7
1988	-1,2	-2,7	-0,1
Index 1988*	106,4	101,7	123,6
Stopa rasta***	0,7	0,0	2,4
* u milijardama dinara ** (1979=100) *** stopa rasta odnosi se na period 1980 - 1988			

Izvor: (Miljković, 1989)

Uzroci su bili više nego jasni a ležali su u privrednom sistemu udruženog rada, nesvojinskom karakteru društvene svojine i samoupravnom sporazumevanju i društvenom dogovaranju, kao osnovnim kategorijama koje su determinisali ekonomske odnose između privrednih subjekata. No, kakvi bi stvarni efekti reformskog opredeljenja srpske vlasti za tržišne reforme bili ne može se tačno kvantifikovati, a posebno ne realno oceniti, s obzirom da je celu sledeću deceniju (1991-2001) srpska privreda bila izložena apsolutno neregularnim, da ne kažemo nemogućim uslovima poslovanja, iz dobro poznatih razloga. U svakom slučaju, smatram da je opredeljenje za reformski, a ne tranzitorni

koncept tranzicije srpske ekonomije bio ispravan, najmanje iz dva razloga: 1) u uslovima, skoro potpuno zatvorene privrede (posebno male) ne postoje osnovni preduslovi za efikasno delovanje tržišnih zakonitosti; i 2) iskustvo istočnoevropskih zemalja sa primenom tranzitornog koncepta tranzicije čija je osnovna karakteristika tzv. "šok terapija", je pokazalo sve neravnoteže do kojih takav koncept tranzicije dovodi. To se može videti uvidom u njihov privredni rast i stope inflacije u prvih pet godina sprovođenja tranzicije, uz napomenu da nisu bile izložene ničemu sličnome, čemu je bila izložena srpska ekonomija, naprotiv imale su svu podršku razvijenog kapitalističkog sveta.

Tabela 2 – Kretanje BDP i inflacije u zemljama u tranziciji

	BDP* 1991 - 1996	Stopa inflacije
Zemlje Višegradske grupe	-0,4	36,6
Balkan (Alb., Bug., Hrv., Mak., Rum.)	-5,1	281,1
SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)	-12,4	-
Baltik (Tri Z)	-11,9	186,0
ZND (Zajednica nezavisnih država)	-10,6	816,0
Od toga Rusija	-9,1	406,0

* Prosečna stopa rasta

Izvor: *Economics in Transition, Eastern Europe and the Former Soviet Union, Regional Overview, London, 1997*

Naravno, ovo je pratila i jako visoka nezaposlenost, niske prosečne zarade koje po kriterijumu kupovne moći iskazuju još nižu vrednost, i što je posebno nepovoljno i istovremeno indikativno, dolazi do rapidnog rasta spoljnotrgovinskog deficita, rasta spoljnog duga i skoro u potpunosti korišćenja deviznih priliva za servisiranje spoljnog duga. Ovaj aspekt tranzicije istočnoevropskih zemalja (visoki spoljni dug) ni do danas nije adekvatno rešen. Sve ovo, logično, ne bi bilo neophodno navoditi, da po mom mišljenju nije trebalo da bude jedno ozbiljno iskustvo za kreatore naše tranzicije, s obzirom da smo u tranziciju sa sveobuhvatnim tržišnim reformama krenuli sa odloženim vremenskim gepom iz, da ponovim, poznatih razloga. Tačno je da je trend svih ekonomskih pokazatelja u tom prvom periodu tranzicije (1990-2000) nepovoljan i negativan, počev od enormnog pada BDP od 53%, latentne nezaposlenosti zbog vođenja dela socijalne politike preko privrednih (društvenih) preduzeća, obezvređivanja kapitala (osnovnih sredstava) kroz smanjenje amortizacije i ulaganja, i sl., ali je istovremeno održana supstanca od koje se moglo krenuti u jednu ozbiljnu tranziciju po reformsko-razvojnom konceptu. Nesporno je, takođe, da je prvi period naše tranzicije vezan za devedesete godine u pogledu ključnih kategorija tržišne ekonomije liberalizacije i privatizacije, kao osnovnih postulata liberalnog tržišnog kapitalizma bio restriktivan, s obzirom na date okolnosti (ratovi, sankcije, bombardovanje) u kojem je privreda funkcionisala, što istovremeno objašnjava (a nesprovođenje tranzitornog koncepta tranzicije po principima tržišnog fundamentalizma koji od početka tranzicije zagovaraju zastupnici neoliberalnog kapitalizma) i pad svih ekonomskih pokazatelja. Ali, nesporno je

i da su određene tržišne reforme bile reformskog karaktera, kao uspostavljanje tržišta kapitala, donošenje novog zakona o privatizaciji društvenih preduzeća 1997. godine, nazvan Zakon o svojinskoj transformaciji. Ovaj zakon donosi nekoliko prednosti, prvo, njime je omogućeno da većinski deo društvenog kapitala može svojinski da se u obliku akcija prenese na zaposlene i građane. Druga prednost je bila u tome što nije došlo do brze koncentracije vlasništva, i konačno, treća prednost je bila u tome što je podsticao akcionare da ostvaruju profit i štite svoje vlasničke interese, čime je pokazao svoj reformski i svoj razvojni aspekt. Sve to zbog uslova u kojima se dešavalo nije moglo da da značajnije rezultate u pogledu tržišne transformacije srpske privrede.

Zato se drugi period tranzicije (2001-2017) započeo nakon petooktobarskih promena, očekivao sa velikim nadama u celom društvu a posebno u privredi. Dakle, drugi period naše tranzicije ili bolje rečeno period direktnog uvođenja principa i postulata tržišne ekonomije u našu privredu otpočinje u momentu kada su već poznati rezultati primene tranzitornog koncepta tranzicije istočnoevropskih zemalja zasnovanog na šok – terapiji, i bilo je za očekivati da će se to već postojeće iskustvo tih tranzicionih privreda kritički analizirati i kreirati sveobuhvatni koncept reformi koji će nastojati da bar umanju ako već ne može da eliminiše sve anomalije takvog koncepta i koji će biti primeren stanju i potrebama naše privrede. Zato, da bismo najbolje sagledali koliko je bio kvalitetan vladajući koncept tranzicije po kojem su srpska ekonomija i privreda transformisani u tržišnu, odnosno u kapitalističku privredu, analizu ćemo započeti od kraja tj. od analize stanja srpske privrede i ekonomije na kraju

drugog dela tranzicionog perioda koji se odvijao nakon nailaska globalne ekonomske krize, preciznije perioda od 2008-2017 godine, koji je, navodno, nastao kao posledica globalne ekonomske krize, a ne kao posledica pogrešnog izbora tranzicionog koncepta. Ovo i iz razloga što postoje mišljenja ekonomista, zastupnika fundamentalnih tržišnih reformi i tranzitornog koncepta tranzicije, da je, upravo taj prvi deo drugog perioda, kako ga nazivaju direktne – stvarne tranzicije (2001-2008) godine, ujedno i jedini period uspešnog funkcionisanja srpske privrede u novijoj istoriji srpske privrede i da nije prekinut globalnom ekonomskom krizom izveo bi srpsku ekonomiju u savremene razvijene privrede tržišnog tipa. Sagledavajući aktuelno stanje srpske ekonomije i razorne posledice globalne

ekonomske krize na našu ekonomiju, smatram da ključni razlog leži prevashodno u pogrešnom izboru tranzicionog koncepta naše ekonomije i privrede i njihovoj nepripremljenosti za ekonomsku krizu i regionalnog karaktera a kamoli globalnu ekonomsku krizu, a ne u samom uticaju i posledicama same krize. Da bi smo bolje razumeli aktuelno stanje naše ekonomije tj. makroekonomskih pokazatelja (BDP, BDP per capita, zaposlenost, stanje javnog i ukupnog duga, stanje spoljnotrgovinskog i platnog bilansa, itd.), prvo ćemo prikazati stanje naše privrede kroz prikaz bilansa uspeha u periodu 1994 – 2015. godina, kako bi se stekla realna slika o tome gde smo danas i sa kakvim performansama naša privrede ulazi u budućnost.

*Tabela 3 – Ostvareni neto poslovni rezultati u proteklih 21 godinu
 Finansijski efekti srpske privrede preuzeti iz bilansa uspeha**

Godina	Neto dobitak	Neto gubitak	Godišnji neto efekat	Kumulativni dobitak	Kumulativni gubitak	Kumulativni neto efekat
1994	668.440	3.322.597	-2.654.158	668.440	3.322.597	-2.654.158
1995	702.683	5.107.919	-4.405.236	1.371.123	8.430.516	-7.059.394
1996	913.775	3.222.139	-2.308.364	2.284.898	11.652.655	-9.367.758
1997	1.074.444	3.621.240	-2.546.795	3.359.342	15.273.895	-11.914.553
1998	809.250	3.785.866	-2.976.616	4.168.592	19.059.761	-14.891.169
1999	526.873	1.753.017	-1.226.144	4.695.465	20.812.778	-16.117.313
2000	374.196	7.368.418	-6.994.221	5.069.661	28.181.196	-23.111.534
2001	547.618	2.023.007	-1.475.388	5.617.279	30.204.203	-24.586.922
2002	1.120.025	1.907.766	-787.741	6.737.304	32.111.969	-25.374.663
2003	1.588.935	2.890.343	-1.301.409	8.326.239	35.002.312	-26.676.072
2004	2.372.506	3.647.239	-1.274.732	10.698.745	38.649.551	-27.950.804
2005	3.205.781	3.804.924	-599.143	13.904.526	42.454.475	-28.549.947
2006	5.021.785	3.121.002	1.900.782	18.926.311	45.575.477	-26.649.165
2007	6.448.659	5.398.352	1.050.307	25.374.970	50.973.829	-25.598.858
2008	5.904.560	6.636.607	-732.047	31.279.530	57.610.436	-26.330.905
2009	4.548.096	6.113.052	-1.564.956	35.827.626	63.723.488	-27.895.861
2010	4.382.104	5.623.822	-1.241.718	40.209.730	69.347.310	-29.137.579
2011	6.611.548	5.388.356	1.223.192	46.821.278	74.735.666	-27.914.387
2012	5.072.941	5.809.843	-736.902	51.894.219	80.545.509	-28.651.289
2013	5.341.899	5.618.771	-276.872	57.236.118	86.164.280	-28.928.161
2014	4.715.184	6.258.475	-1.543.291	61.951.302	92.422.755	-30.471.452
2015	4.288.241	3.011.330	1.276.911	66.239.543	95.434.085	-29.194.541

Napomena: Podaci su dati u USD prema vrednosti na dan 31.12.2015. godine. Podaci za ovu tabelu i za sve tabele koje crpe podatke iz bilansa uspeha uzeti su iz originalnih bilansa koje je sačinjavala Služba društvenog knjigovodstva Jugoslavije i Srbije i APR za odgovarajuću kalendarsku godinu.

Da bismo bolje razumeli podatke koji su dobijeni ovom tabelom, tabelarno ćemo prikazati i sledeće podatke-pokazatelje: Neto dugove

privrede Republike Srbije; Povećanje neto dugova po godinama 1994-2015; Pokriće stalne imovine sopstvenim kapitalom;

Tabela 4 – Neto dugovi privrede Republike Srbije

Godina	Potraživanja u aktivni na početku godine	Dugovi u pasivi	Neto dugovi privrede
1991	5.735.017	13.035.464	7.300.447
1992	15.927.467	36.277.768	20.350.301
1993	Nisu raspoloživi podaci		
1994	11.240.860	23.059.692	11.818.832
1995	14.359.471	32.771.921	18.412.450
1996	14.039.549	33.345.104	19.305.555
1997	14.977.716	34.533.611	19.555.895
1998	14.288.831	34.013.999	19.725.168
1999	8.637.524	20.486.339	11.848.815
2000	10.480.689	25.958.949	15.478.260
2001	11.339.606	27.736.144	16.396.538
2002	12.767.408	29.319.363	16.551.955
2003	16.950.808	38.496.848	21.546.040
2004	20.756.006	46.910.264	26.154.258
2005	21.118.126	48.438.755	27.320.629
2006	25.506.679	54.332.211	28.825.532
2007	34.074.498	76.086.827	42.012.329
2008	43.332.097	96.943.494	53.611.397
2009	39.380.019	88.082.714	48.702.695
2010	38.571.316	84.677.863	46.106.547
2011	42.662.874	95.681.115	53.018.241
2012	39.780.218	86.753.424	46.973.206
2013	41.881.236	91.761.654	49.880.418
2014	38.146.753	91.078.875	52.932.122
2015	32.405.075	74.781.995	42.376.920

Napomena: Stanje na dan 31.12.1994. godine predstavlja kumulativno nasleđe iz prošlosti i obuhvata zaduženje u kalendarskoj 2004. Godini, kada je neto dug privrede Republike Srbije (bez Kosova) iznosio 11.818.832.000 US dolara, po kursu 31.12.2015.

Tabela 5 – Povećanje neto dugova privrede po godinama i stanje na poslednji dan tekuće godine

Godina	Neto dugovi privrede na početku godine	Povećanje u toku godine	Kumulativno povećanje	Stanje neto dugova privrede poslednji dan u godini
1995	11.818.832	6.593.618	6.593.618	18.412.450
1996	18.412.450	893.105	7.486.723	19.305.555
1997	19.305.555	19.305.555	250.340	7.737.063
1998	19.555.895	169.273	7.906.336	19.725.168
1999	19.725.168	-7.876.353	29.983	11.848.815
2000	11.848.815	3.629.445	3.659.428	15.478.260
2001	15.478.260	918.278	4.577.706	16.396.538
2002	16.396.538	155.419	4.733.125	16.551.957
2003	16.551.957	4.994.084	9.727.209	21.546.041
2004	21.546.041	4.608.217	14.335.426	26.154.258
2005	26.154.258	1.166.371	15.501.797	27.320.629
2006	27.320.629	1.504.903	17.006.700	28.825.532
2007	28.825.532	13.186.797	30.193.497	42.012.329

Godina	Neto dugovi privrede na početku godine	Povećanje u toku godine	Kumulativno povećanje	Stanje neto dugova privrede posljednji dan u godini
2008	42.012.329	11.599.069	41.792.566	53.611.398
2009	53.611.398	-4.908.703	36.883.863	48.702.695
2010	48.702.695	-2.596.147	34.287.716	46.106.548
2011	46.106.548	6.911.695	41.199.411	53.018.243
2012	53.018.243	-6.045.036	35.154.375	46.973.207
2013	46.973.207	2.907.212	38.061.587	49.880.419
2014	49.880.419	3.051.705	41.113.292	52.932.124
2015	52.932.124	-10.555.202	30.558.090	42.376.922
2016	42.376.922			

Tabela 6 – Pokriće stalne imovine sopstvenim kapitalom (Slović, & Slović, 2017)

Godina	Stalna imovina	Kapital	Stalna imovina-kapital	% pokriva stalne imovine sopstvenim izvorima	% pokriva stalne imovine iz dugova
1991	16.880.594	14.906.180	1.974.414	88,30%	11,70%
1992	81.610.204	74.431.646	7.178.558	91,20%	8,80%
1993	Nisu raspoloživi podaci				
1994	60.079.764	57.491.336	2.588.428	95,69%	4,31%
1995	65.710.079	57.923.085	7.786.994	88,15%	11,85%
1996	65.651.250	55.239.040	10.412.210	84,14%	15,86%
1997	54.241.568	43.454.202	10.787.366	80,11%	19,89%
1998	50.736.748	38.963.228	11.773.520	76,79%	23,21%
1999	34.763.839	28.831.566	5.932.273	82,94%	17,06%
2000	33.841.799	22.960.456	10.881.343	67,85%	32,15%
2001	37.052.056	25.835.052	11.217.004	69,73%	30,27%
2002	43.060.652	32.424.204	10.636.448	75,30%	24,70%
2003	51.445.879	38.044.374	13.401.505	73,95%	26,05%
2004	59.527.714	44.202.975	15.324.739	74,26%	25,74%
2005	62.444.356	46.262.664	16.181.692	74,09%	25,91%
2006	68.774.728	52.918.115	15.856.613	76,94%	23,06%
2007	93.083.091	69.534.581	23.548.510	74,70%	25,30%
2008	102.662.996	71.085.591	31.577.405	69,24%	30,76%
2009	88.644.990	57.853.841	30.791.149	65,26%	34,74%
2010	77.073.953	47.758.443	29.315.510	61,96%	38,04%
2011	98.757.906	64.957.952	33.799.954	65,77%	34,23%
2012	82.860.094	53.123.465	29.736.629	64,11%	35,89%
2013	87.235.688	54.027.794	33.207.894	61,93%	38,07%
2014	84.637.528	48.753.543	35.883.985	57,60%	42,40%
2015	69.955.999	41.202.149	28.753.850	58,90%	41,10%

Šta se zapaža na prvi pogled kada se analiziraju prikazane tabele i pokazatelji koji se iz njih dobijaju?

- Prvo, da u celom posmatranom periodu privreda Srbije iskazuje pozitivan poslovni rezultat samo u tri godine od posmatranih dvadeset i jedne, i to u 2006 i 2007, i zatim 2015. godine. 2006 i 2007. godina, se poklapaju sa pozitivnom privrednom konjunkturuom u celom svetu, ali i što je mnogo važnije sa rasprodajom naših najboljih kompanija stranim kupcima, pa njihovi ekstra prihodi u kombinaciji sa pozitivnim privrednim trendovima kompenzuju loše stanje većine privrednih subjekata. Pozitivan poslovni rezultat privrede u 2015. godini, predstavlja prve direktne pozitivne efekte podsticanja privlačenja stranih direktnih investicija, koji bi pokazali znatno manje pozitivne efekte kada bi se oni umanjili za iznos podsticajnih sredstava koje im je država, što direktno što indirektno (kroz direktne uplate i fiskalna i parafiskalna oslobađanja) uplatila. Posredan, ali uslovno pozitivan uticaj je bilo i znatno smanjenje troškova radne snage kroz smanjenje nadnica kao posledice „stezanja kaiša“ sprovođenjem Programa fiskalne konsolidacije.
- Drugo, očigledno je kontinuirano poslovanje sa negativnim finansijskim rezultatom sa akumuliranim gubitkom od cca. 27.5 milijardi dolara, što nedvosmisleno pokazuje da privreda ne uspeva da se konsoliduje ništa bolje ni u periodu krize (2008-2015) nakon sprovedene privatizacije, nego što je to pokazivala pre nje u periodu izolacije i sankcija u periodu (1990-2000). godine, pre njenog sprovođenja
- Treće, jasno je da kontinuirano poslovanje sa negativnim finansijskim rezultatom mora za posledicu da ima i povećanje zaduženosti što se iz priložene tabele i vidi i ono raste sa 11.8 milijardi dolara u 1995. na 42.3 milijarde dolara u 2015. godini, ili za cca trideset milijardi dolara ili za 1.4 milijarde prosečno godišnje. Naravno zaduženost nije sama po sebi negativan pokazatelj, ona je indikativna zbog činjenice što u istom periodu imamo i negativan poslovni, odnosno finansijski rezultat, što znači da privreda svoju egzistenciju ne zasniva na profitu nego na zaduživanju, da nema investicija pa time nema ni razvoja ni povećanja opšteg društvenog bogatstva;

- Četvrto, pokazatelj koji govori koliko je pokrivenost stalne imovine sopstvenim izvorima-kapitalom vrlo slikovito pokazuje koliko je u posmatranom periodu bio teret finansiranja poslovanja, što je posebno otežavalo poslovanje privrednih subjekata a čemu je nesporno poseban doprinos dala i kreditno-monetarna politika;
- Peto, kontinuirano poslovanje sa gubitkom u dužem vremenskom periodu, u ovom slučaju preko dvadeset godina, jasno implicira da privreda nema snage da investira i da dolazi do zastarelosti opreme - osnovnih sredstava i u tehničkom i u tehnološkom smislu, ili bolje rečeno da osnovni kapital jede samog sebe, što dodatno otežava šanse privrede da bude ravnopravan partner u međunarodnoj podeli rada uključujući i domaće tržište.

Sagledavajući ovakvo stanje privrede, onda nije čudno što ni opšte stanje ekonomije nije znatno bolje, pa imamo situaciju da je BDP Srbije u 2017. godini, tek nešto oko 80% od BDP-a iz 1989. godine, dok je rast privredne aktivnosti u odnosu na predkriznu 2008. godinu, veći za svega 3.8%, a odnosu na početak „prave“ tranzicije 2000-2001. godinu, kumulativan rast je svega 64,2%. Ipak Program fiskalne konsolidacije zasnovan na neoliberalnom konceptu monetarne ekonomske škole daje određene pozitivne rezultate u makroekonomskom pogledu, što se ogleda pre svega u smanjivanju relativnog učešća javnog duga u BDP na podnošljivih 61,5%, rastu pokrivenosti uvoza izvozom na šta prevashodno utiču strane direktne investicije, i nesporni pad stope nezaposlenosti bez obzira koji se metod obračunavanja primenjivao, što je takođe pozitivna posledica stranih direktnih investicija. Podsticanje i privlačenje stranih direktnih investicija predstavlja jedini aspekt aktuelne ekonomske politike koji pokazuje karakteristike razvojnog koncepta tranzicije, dok su sve ostale mere zasnovane na tranzitornom konceptu i neoliberalnoj ekonomskoj paradigmi, počev od samog Programa fiskalne konsolidacije, Zakona o radnim odnosima, rasprodaji ili davanju u koncesiju svih preduzeća u državnoj svojini, čvrstoj monetarnoj politici i politici kursa. Sve ovo zajedno nas upućuje da uočeni nedostatak razvojnog i reformskog karaktera u oficijelnom konceptu tranzicije koji je na snazi od 2001. godine, predstavlja osnovni razlog ovakvog stanja naše ekonomije i privrede koji nije uspeo pripremiti

privredu za suočavanje sa ekonomskom krizom. Da bi se to bolje razumelo potrebno je vratiti se unazad i analizirati upravo prvi period tranzicije od 2001 do 2008. godine, koji se prikazuje kao posebno uspešan.

Drugi period tranzicije srpske ekonomije i privrede započinje 2001. godine, a njen prvi deo se odvija u intervalu od 2001. do 2008-2009. godine, odnosno do pojave globalne ekonomske depresije. Već po prvim ekonomskim merama, uvođenja čvrstog monetarnog ograničenja i liberalizaciji cena i spoljne i unutrašnje trgovine, bilo je jasno da su se aktuelna vlast i kreatori ekonomske politike opredelili za tranzitorni koncept tranzicije naše privrede u tržišnu zasnovanog na neoliberalnoj tržišnoj paradigmi, bez obzira na već postojeće iskustvo istočnoevropskih zemalja. Poseban i dominantan pečat ovom konceptu tranzicije je dao model privatizacije, koji je za razliku od prethodnog u potpunosti ukinuo mogućnost insajderske privatizacije i kompletan proces promene svojinskih odnosa u preduzećima predao u ruke državnoj administraciji, kako u normativno-tehničkom tako u prihodovnom, jer svi novčani prilivi idu državi. Ciljevi privatizacije su definisani u čl.2 Zakona o privatizaciji koji glasi:

„Privatizacija se zasniva na sledećim načelima:

- Stvaranje uslova za razvoj privrede i socijalnu sigurnost
- Obezbeđenje javnosti
- Fleksibilnost
- Formiranje cene prema tržišnim uslovima“.

Ovako postavljen model privatizacije za period 2002-2009. godina dao je sledeće rezultate prema podacima Agencije za privatizaciju:

- Ukupno na prodaju bilo je ponuđeno 3.471 društveno preduzeće
- Ukupno je prodato 2505 preduzeća ili 72,17%
- Privatizacijom je bilo obuhvaćeno 357.584 zaposlenih
- Ukupan prihod države je iznosio 2,9 milijardi evra
- Ugovorene su investicije u iznosu od 1.4 milijarde evra
- Obavezni socijalni programi su ugovoreni na iznos 277 miliona evra
- Zaključno sa februarom mesecom 2010. godine raskinuto je 510 ugovora o privatizaciji ili 20,36% (www.priv.rs).

Ovako koncipirana privatizacija imala je dominantni uticaj na ekonomsku, socijalnu i razvojnu uspešnost tranzicije srpske privrede čije ćemo karakteristike najbolje sagledati kroz tabelu 7.

Tabela 7 - Komparativni pokazatelji stanja ekonomije Srbije 2000 – 2008. godina

Godine	Stopa rasta BDP u %	Deficit tek. rac. % BDP	Učešće u % spo. duga u BDP	Učešće % SDI u BDP	Deficit robne razmene	Stope rasta kursa	% Prihod od privat. % u BDP	Rast nezapos. u %
2000	5,3	-1,8		0,6				12,1
2001	5,6	-7,6	98,44	1,44	21,88			12,2
2002	3,9	-11,5	67,5	3,14	23,75	3,0	1,99	13,3
2003	2,4	-9,6	62,64	6,95	23,56	11,1	4,83	14,6
2004	8,3	-14,1	54,45	4,07	30,37	15,8	0,82	18,5
2005	5,6	-10,1	64,22	6,13	23,53	8,1	1,85	20,8
2006	5,2	-13,1	63,4	14,85	22,98	-7,6	1,15	20,9
2007	6,9	-16,2	60,34	6,17	24,07	0,3	1,79	18,1
2008	5,42	-17,4	63,56	5,28	23,91	11,9	0,96	14
2009	-3,5	-	-	-	-	8,2	-	-

Izvor: Pregled sačinjen na bazi podataka RZS, Statističkog godišnjaka 2009, Agencije za privatizaciju, MMF i (Drašković, 2009)

U posmatranom periodu ekonomsku komponentu tranzicije sagledaćemo kroz analizu sledećih pokazatelja, BDP, Spoljnogtrgovinskog bilansa i Spoljnog duga (javnog i privatnog). Očigledan je rast BDP-a od 2,68 puta u 2008. u odnosu na

2001. godinu, što je svakako vrlo pozitivan indikator ekonomskih tokova ako je zasnovan na realnim osnovama. U našem slučaju, nažalost on je bio zasnovan pre svega na rastu domaće potrošnje, koja se finansirala prihodima od

privatizacije i u manjem obimu od stranih direktnih investicija, čvrstoj monetarnoj politici i shodno tome nerealnom kursu i spoljnom zaduživanju. To se jasno vidi iz činjenica da u posmatranom periodu imamo porast spoljnotrgovinskog deficita sa 2,8 milijarde evra u 2001. na 8,2 milijarde evra u 2008. godini. Za tranzicione privrede stanje ekonomije se posebno mora sagledavati sa stanovišta kretanja bilansa tekućih plaćanja sa inostranstvom i njegovim učešćem u BDP-u, kao i stanja spoljnog duga. U posmatranom periodu, deficit tekućeg računa je porastao sa 7,6% iz 2001. na 17,4 % BDP u 2008. godini. U istom periodu spoljni dug je porastao sa 12,6 milijardi evra na 21,8 milijardi evra. Imajući ovo u vidu,

teško da se može konstatovati da BDP, posmatran samostalno, može da se prihvati kao ključni pokazatelj ekonomske uspešnosti jedne ekonomije. Ova konstatacija naročito dobija na težini kada se uzme u obzir činjenica da se spoljni dug iskazuje i da je fiksiran u stranoj valuti (EUR ili USD), dok se BDP dobija na bazi dinarskih vrednosti čija realna vrednost kada se iskazuje u čvrstoj - stranoj valuti značajno zavisi od realnosti kursa domaće valute. Iz tog razloga se mora sa rezervom i uzeti visina iskazanog srpskog BDP.

Razvojni aspekt uspešnosti primenjenog koncepta tranzicija i modela privatizacije najbolje pokazuje sudbina srpske industrije kao ključnog sektora svake ozbiljne ekonomije i privrede.

Tabela 8 - Stope rasta BDP i Industrije u Srbiji u periodu 2001-2009, stalne cene iz 2002.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
BDP	5,1	4,5	2,4	9,2	6,5	5,2	5,9	5,4
Industrija	0,0	2,0	-3,0	7,2	-0,8	4,7	3,7	1,1

Izvor: Republički zavod za statistiku, godišnjaci i odgovarajuća mesečna saopštenja

Već i sami statistički podaci slikovito svedoče o onome šta je u stvarnosti mogao uočiti svaki ozbiljniji posmatrač, konstantno zaostajanje rasta industrije u odnosu rast BDP što se najbolje vidi iz činjenice da broj radnika u industriji opada sa 1 milion u 1990. godini na 700 hiljada u 2001. i na svega 400 hiljada u 2009. godini. Srbija je deindustrijalizovana, i bez obzira na tehničko-tehnološku zastarelost kapaciteta srpske industrije ključni faktor deindustrijalizacije je model privatizacije koji zasnovan na rasprodaji a ne na razvoju, naprosto nije mogao generisati investicije za koje investitor nije imao promptnu nadoknadu uložених sredstava.

Zaposlenost kao pokazatelj socijalnog aspekta primenjenog koncepta tranzicije, takođe je ključno determinisan modelom privatizacije i ne može se adekvatno sagledati na osnovu podataka oficijelne statistike najmanje iz dva razloga, prvo zbog upitnosti primenjenih metoda obračuna (a i oni iskazuju enormne stope nezaposlenosti koje se u čitavom periodu kreću između 14 i 20-21%), već i zbog činjenice da se deindustrijalizacijom gube čitave generacije tehnički kvalifikovanih kadrova koji nemaju gde da se zaposle i koje nema ko da zameni ukoliko dođe do promene razvojnog koncepta ekonomije. Dakle kada se sve sublimira primena tranzitornog koncepta tranzicije, zasnovanog na liberalizaciji i privatizaciji kao ključnim kategorijama

neoliberalnog tržišnog učenja u periodu (2001 – 2008) koji se smatra uspešnim sa stanovišta kreatora primenjenog koncepta tranzicije, svoju efikasnost i kvalitet trebao je da ispolji u periodu globalne ekonomske krize što se, nažalost, nije desilo, a što dešavanje sa našom ekonomijom u vreme globalne ekonomske krize (koja kod nas još nije u potpunosti savladana, makar sa stanovišta razvoja) i potvrđuju, jer je država u narednih šest godina da bi održala elementarni red u ekonomiji i državi bila prisiljena da se prosečno zadužuje između 2,1 i 2,5 milijardi evra godišnje, dok je stopa nezaposlenosti enormno rasla, što nisu mogli prikriti nikakvi modeli statističke evidencije.

4 ZAKLJUČAK

Odluka državne vlasti posle oktobarskih promena 2000. godine, da se tranzicija srpske ekonomije i privrede, iz socijalističke u tržišnu sprovede po tranzitornom konceptu tranzicije zasnovanom na neoliberalnim tržišnim principima sa liberalizacijom, čvrstom monetarnom politikom i potpunom i brzom privatizacijom, u neposrednoj praksi se pokazao neadekvatnim i neuspešnim. On se pokazao posebno neuspešnim i u ekonomskom i u socijalnom smislu, u dva najvažnija aspekta za zemlje u tranziciji.

Posledice ekonomske neefikasnosti se manifestuju u: promeni strukture privrede gde je

došlo do rapidnog smanjenja učešća proizvodnog sektora tj, sektora koji proizvodi razmenljiva dobra u stvaranju BDP-a u odnosu na uslužni i tercijalni sektor, rastu spoljne zaduženosti, nedozvoljivo visokom učešću stranih finansijskih i portfolio investicija u srpskoj ekonomiji i neodrživosti strukture izvoza i uvoza.

U socijalnom smislu neefikasnost se pre svega ogleda u visokoj stopi nezaposlenosti, ali i povećanje socijalne nesigurnosti i rast siromaštva nisu ništa manje bitni indikatori.

I na kraju po redosledu ali najvažniji po značaju za budućnost privrede, ukupne ekonomije i društva u celini, razvojni aspekt primenjenog koncepta ekonomskih reformi pokazao je posebnu neefikasnost koja se ogledala u sledećem: deindustrijalizaciji kao najbitnijem sektoru privrede svih razvijenih ekonomija sveta, nedozvoljivo niskom učešću investicija u DBP-u, oslonac na strane direktne investicije sa vrlo visokim državnim podsticajima da bi se obezbedio kakav-takav privredni rast i nadomestila nemoć domaće privrede da investira i smanjila enormna nezaposlenost, i neravnomernom regionalnom razvoju gde je država potpuno arbitrarno preuzela alokativnu funkciju tržišta.

Ekonomija i privreda su još jednom pokazale da su kao najsloženiji organizacioni sistem društva posle države, kompleksniji od svake ekonomske doktrine koja se rigidno sprovodi i da svaka ekonomija ima svoje specifičnosti kojima treba prilagoditi privredno-ekonomske reforme, a posebno mesto i ulogu države. Posle skoro dvadeset godina primene tranzitorni koncept tranzicije i tržišnih reformi ne da nije dao rezultate, već je i ekonomiju i državu bio uveo u jedan vrtlog destabilizacije i neravnoteža koji je u poslednjem času zaustavljen primenom Programa fiskalne konsolidacije koji je posle dve godine uspeo da uspostavi novu relativnu makroekonomsku ravnotežu. Problem se javlja u činjenici da je fiskalna ravnoteža – relativno smanjenje javnog duga i budžetskog deficita - uspostavljena nakon dodatnog spoljnog zaduživanja, kontroverzne

CITIRANA DELA

Avramović, D. (1994). *Privreda Jugoslavije u uslovima blokade*. Beograd: SANU

Avramović, D. (1994). *Tranzicija u Istočnoj Evropi*. Beograd: Evropski centar za mir i razvoj

Babić, B.S. (1996). *Prelaz u tranziciji*. Beograd: Prometej

politike kursa (rast vrednosti dinara u odnosu na evro i dolar što smo već ranije objasnili) i perioda najjeftinije cene energenata u novijoj istoriji na šta se ne može računati u dužem vremenskom intervalu. Program, koji je za cilj prevashodno imao fiskalnu stabilizaciju i koji je baziran na čvrstom monetarnom ograničenju i rezanju svih javnih izdataka, takođe ne rešava problem nedovoljnih investicija naše privrede i razvojni aspekt pokušava rešiti podsticajima za strane direktne investicije i rasprodajom ostatka državnih preduzeća.

Imajući sve napred navedeno u vidu, mislim da je više nego očigledno, da je prvi neposredni zadatak svih učesnika i kreatora ekonomske politike a države ponajpre, objediniti sve snage na formulisanju novog razvojnog koncepta ekonomske politike koji će podstaći investicione mogućnosti naše privrede i omogućiti veće stope investicija kao osnovnog generatora razvoja privrede. Nije zadatak ovog rada da licitira sa merama koje bi trebalo preduzeti, ali jedno je sigurno, neophodno je napustiti dosadašnji tranzicioni koncept ili ga u bitnim opredeljenjima korigovati. Smatramo da je najmanje potrebno:

- napustiti ulogu države definisanu po konceptu neoliberalnog tržišnog fundamentalizma;
- napustiti primenjivanu strategiju dalje rasprodaje državnih, javnih i prirodnih dobara, i ako postoji potreba za privlačenjem privatnih investicija u sektorima privrede gde su ti oblici vlasništva ili interesa prisutni u značajnoj meri, to raditi na principu joint venture ugovora, ugovora o javno-privatnom partnerstvu i slično, kako bi se obezbedio nadzor, najbolji rezultat i korist u interesu društva kao celine;
- prilagoditi mere fiskalne i kreditno-monetarne politike tom zadatku i cilju tj. podsticanju investicione aktivnosti i postizanju viših stopa razvoja, kao jedine garancije stabilizacije privrede i ekonomije;
- poseban naglasak dati na razvoj sektora koji proizvodi razmenljiva dobra, posebno industriju i one sektore koji proizvode za izvoz i usmereni su na inostrana tržišta.

- Drašković, B. (2009). *Kraj privatizacije i posledice po razvoj*. Beograd: Institut ekonomskih nauka
- Friedman, M. (1970). *The Counter – Revolution in Monetary Theory*. London: Institute of Economic Affairs
- Jovanović, P. (1994). *Uloga države u savremenoj privredi – Velika Britanija, SAD i Jugoslavija*. Beograd: Ekonomski institut.
- Kay, J., & Vickers, J. (1988). Regulatory Reform in Britain. *Economic Policy*, 7, 285-343.
- Lipton, D., & Sachs, J. (1990). Creating a market economy in Eastern Europe: The Case of Poland. *Brookings Papers on Economic Activity*, 21(1), 75-148.
- Marsenić, D., Rikalović, G., & Gavrilović – Jovanović, B. (1996). *Ekonomika Jugoslavije*. Beograd: Ekonomski Fakultet
- Miljković, D. (1989). *Jugoslavija 1918 – 1988: statistički godišnjak*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Nikolić, G. (2018, mart 15). Povratak Srba u kapitalizam i „vidljiva ruka politike“. Beograd: *Nedeljnik*.
- RZS. (2008). *Dva veka razvoja Srbije, statistički pregled*, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Slović, D., & Slović, S. (2017). *Spasavanje srpske ekonomije*. Beograd: Confineks.
- Stanje i struktura javnog duga – decembar 2017. MFRS – Uprava za javni dug
- Statistički godišnjaci RZS, Srbije
- Stiglic, DŽ. E. (2002). *Protivurečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x
- Stojanović, I. (2000). *Država i tržišne reforme*. Beograd: Prometej
- Yeager, L. (1972). *Monetary Policy and Economic Performance : views before and after the freeze*, Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research
- Zakon o svoјinskoј transformaciji; Sl. Glasnik RS, br.32/97 i 10/2001.

Datum prve prijave: 13.03.2018.
Datum prijema korigovanog članka: 20.07.2018.
Datum prihvatanja članka: 05.09.2018.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – APA Sixth Edition:

Ercegović, M. (2018, 10 15). Država i tržišne reforme. (Z. Čekerevac, Ur.) *FBIM Transactions*, 6(2), 19-31. doi:10.12709/fbim.06.06.02.03

Style – Chicago Sixteenth Edition:

Ercegović, Mašan. 2018. „Država i tržišne reforme.“ Urednik Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 6 (2): 19-31. doi:10.12709/fbim.06.06.02.03.

Style – GOST Name Sort:

Ercegović Mašan Država i tržišne reforme [Časopis] // *FBIM Transactions* / ur. Čekerevac Zoran. - Beograd : MESTE, 15 10 2018. - 2 : T. 6. - str. 19-31.

Style – Harvard Anglia:

Ercegović, M., 2018. Država i tržišne reforme. *FBIM Transactions*, 15 10, 6(2), pp. 19-31.

Style – ISO 690 Numerical Reference:

Država i tržišne reforme. **Ercegović, Mašan**. [ur.] Zoran Čekerevac. 2, Beograd : MESTE, 15 10 2018, *FBIM Transactions*, T. 6, str. 19-31.